

به نام خدا

تحلیل و بررسی چالش‌های راهبردی در حوزه بانکی

محمود گنج‌بخش

چکیده

نظام بانکی ایران، تا تحقق دولت تراز اسلامی با چالش‌های مهمی روبرو می‌باشد که برای حل آن‌ها بایستی به سرعت اقدامات همه‌جانبه‌ای انجام گردد تا به تحقق شاخص‌های حکمرانی متعالی در حوزه اقتصادی نزدیک شویم. چالش‌های راهبردی در بانکداری ایران و راهکارهای برون‌رفت از آن‌ها پرسش اصلی این تحقیق می‌باشد. نویسنده با استفاده از روش توصیفی چالش‌های راهبردی در نظام بانکی ایران را تشریح نموده و با بهره‌گیری از روش تحلیلی دلایل بروز این چالش‌ها و راهکارهای برون‌رفت را با اولویت «طرح بانکداری جمهوری اسلامی ایران» تبیین نموده است. چالش‌های اساسی نظام بانکی عبارتند از: فقدان مقررات و ضوابط متناسب با زمان و مکان، نظارت ناکارآمد، تحریم خارجی و تضعیف داخلی، رقابت ناسالم مؤسسات اعتباری، عملکرد صوری در اعطای تسهیلات، نرخ بالای مطالبات غیرجاری، پایین بودن نرخ کفایت سرمایه، بنگاهداری، خلق پول و فساد در نظام بانکی و اداری مرتبط. براساس یافته‌های این پژوهش برون‌رفت نظام بانکی از چالش‌های مزبور با اصلاح نظام اقتصادی و بازنگری در ساختارهای بازار پولی ملازمه دارد. بنابراین راهکار اساسی در این رابطه تبیین گردید.

کلیدواژه: چالش‌های راهبردی در بانکداری، شاخص‌های حکمرانی متعالی، نظام اقتصادی، ساختارهای بازار پولی

Analysis and strategic challenges in the field of banking

Mahmood ganjbakhsh¹

Abstract. Until the realization of the Islamic state, the Iranian banking system faces significant challenges that must be addressed as soon as possible to take comprehensive measures to achieve the indicators of excellent governance in the economic field. Strategic challenges in Iranian banking and exit strategies are the main questions of this research. Using descriptive method, the author describes the strategic challenges in the Iranian banking system and using the analytical method, explains the reasons for these challenges and exit strategies with the priority of "Banking Plan of the Islamic Republic of Iran". The main challenges of the banking system are: lack of rules and regulations appropriate to time and place, inefficient supervision, external sanctions and internal weakening, unhealthy competition of credit institutions, unreal and formal performance in granting facilities, high rate of non-current receivables, low capital adequacy rate, firm Ownership, money creation and corruption in the related banking and administrative system. According to the findings of this study, the exit of the banking system from these challenges is associated with reforming the economic system and reviewing the structures of the money market. Therefore, the basic solution in this regard was explained Strategic challenges in the banking, high Governance Indicators, the economy, money market structures.

Keywords: Strategic Challenges in Banking, Indices of Transcendent Governance, Economic System, Money Market Structures

مقدمه

درهم تنیدگی بخش‌های مختلف اقتصادی و شبکه بانکی کشور، تکلیف بانک‌ها در تأمین مالی پروژه‌ها براساس ضوابط شرعی، اهمیت سرعت‌بخشی به فرایند انتقال منابع مالی و سرمایه در گردش به بنگاه‌های اقتصادی در شرایط تحریم، آسیب‌ها و تهدیدهای جدی را متوجه نظام بانکی نموده است. ازطرف دیگر چالش‌های راهبردی بانک‌ها در درازمدت به تضعیف نظام پولی و بانکی منجر می‌گردد و سبب تهدید امنیت ملی می‌باشد. این مطلب در شکل زیر تشریح شده است.

شکل ۱ (نمودار گسست مردم از حاکمیت و تهدید امنیت ملی در نتیجه تضعیف نظام پولی و بانکی)

«قانون پولی و بانکی مصوب ۱۳۵۱» و «قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲» به‌عنوان مهمترین مقررات نظام بانکی و همچنین نحوه اجرای این مقررات همواره مورد انتقاد صاحب‌نظران بوده است. در طول چهار دهه گذشته شورای انقلاب، مجلس شورای اسلامی، مجمع تشخیص مصلحت، هیات دولت و بانک مرکزی جهت رفع نواقص و پاسخ به ایرادات مطرح‌شده، قوانین و مقررات پراکنده‌ای را تصویب نموده‌اند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: «قانون ملی شدن بانک‌ها مصوب ۱۳۵۸/۳/۱۷» و «لایحه قانونی اداره امور بانک‌ها مصوب ۱۳۵۸/۷/۲» و «قانون نحوه وصول مطالبات بانک‌ها مصوب ۱۳۶۸/۱۰/۵» و «قانون اجازه تأسیس بانک‌های غیردولتی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱» و «قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی مصوب ۱۳۸۳/۱۰/۲۲» و «قانون منطقی کردن نرخ سود تسهیلات بانکی متناسب با نرخ بازدهی در بخش‌های مختلف اقتصادی (با تأکید بر قانون عملیات بانکی بدون ربا) مصوب ۱۳۸۵/۲/۳۱» و «قانون تسهیل اعطاء تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجراء طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارآیی بانک‌ها مصوب ۱۳۸۶/۴/۵» و «قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴/۲/۱» و «قوانین برنامه‌های توسعه کشور» و «قوانین بودجه» و همچنین «دستورالعمل الزامات ناظر بر حاکمیت شرکتی در مؤسسات اعتباری غیردولتی مصوب ۱۳۹۶/۲/۱۲ شورای پول و اعتبار» و «دستورالعمل اجرائی نحوه امهال مطالبات مؤسسات اعتباری مصوب ۱۳۹۸/۵/۱۵ شورای پول و اعتبار».

اصلاح و بازنگری در ساختارهای بازار پولی تأثیر مستقیم بر حکمرانی اقتصادی دارد. گاهی دولت ضمن سیاست‌گذاری مناسب با بازار پول همراهی می‌نماید و گاهی با ممنوعیت و یا بی‌برنامه‌گی سبب بروز بحران‌های اقتصادی و یا تشدید بحران‌های موجود می‌گردد. با عنایت به استقبال بانک‌ها از نقد منصفانه به‌نظر می‌رسد مقررات مزبور و رویه عملی مرتبط با آن‌ها بایستی براساس نقطه‌نظرات کارشناسی، تجارب شبکه بانکی، شرایط و اقتضائات فعلی کشور و جهان و پیشرفت‌های صنعت بانکداری، مورد بازنگری قرار گیرد. (حسین زاده، ۱۳۹۹) در آخرین اقدام نمایندگان ملت در تاریخ سوم تیرماه ۱۳۹۹ با تجمیع طرح‌ها و لوایح قبلی «طرح بانکداری جمهوری اسلامی» را به‌عنوان طرحی جدید، تقدیم هیات رئیسه محترم مجلس نمودند. (جمعی از نمایندگان مجلس، ۱۳۹۹) سرعت تغییر قوانین بانکی به‌اندازه‌ای زیاد است که گاهی پیش‌بینی برقراربودن آنها برای مدت طولانی دشوار می‌باشد. در نتیجه امکان برنامه‌ریزی برای اصلاح نظام بانکی فراهم نمی‌گردد. طراحان اصلی این طرح با تحمل مرارت تحقیق و تدوین این طرح طولانی، اقدام بزرگی را به انجام رسانده‌اند و به‌طور قطع در صدد ایجاد بیشترین اثربخشی در شبکه بانکی می‌باشند. امیداست با بررسی بیشتر قانونی متقن و در شان نظام تصویب گردد. به‌فرموده رهبر فرزانه انقلاب خطاب به نمایندگان این دوره مجلس، مدیریت نظام پولی و مالی از مسائل اصلی کشور در شرایط کنونی است که بایستی با استفاده از ظرفیت‌های کارشناسی ساماندهی گردد. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۹) در این پژوهش به بررسی چالش‌های اساسی نظام بانکی پرداخته و با محوریت طرح پیشنهادی فوق، راهکارهای برون‌رفت از وضعیت فعلی تبیین گردیده است.

چالش‌های اساسی در امور ساختاری، تجهیز منابع، تخصیص منابع و امور اعتباری و وصول مطالبات مطرح می‌باشد. بخش عمده‌ای از چالش‌های راهبردی بانک‌ها در مورد قسمت اعتبارات و تسهیلات پرداختی می‌باشد. عناوین مهمترین آسیب‌ها و مشکلات در این حوزه عبارتند از: فرهنگ نامناسب جامعه نسبت به اخذ تسهیلات بانکی و همچنین فرهنگ نامناسب شبکه بانکی، بکارگیری تسهیلات در محلی غیر از محل مورد توافق با بانک، تمرکز بانک بر میزان موجودی و گردش مالی مشتری در حساب‌های بانکی و عدم توجه کافی به زمینه فعالیت و تخصص مشتری و میزان موفقیت وی در کسب بیشتر سهم، نبود نظارت کافی بر تسهیلات، قانون‌گریزی و دورزدن قانون در زمان پرداخت تسهیلات، خارج شدن بانک از اصول حرفه‌ای بانکداری بر اثر فشارهای سیاسی و ... افراد مختلف به بانک‌ها، عدم مقاومت موثر مدیران بانکی و خروج از اخلاق حرفه‌ای در پرداخت تسهیلات دستوری، تشکیل دو یا چند شرکت با مدیران واحد یا مدیرانی غیر از استفاده‌کنندگان از تسهیلات و ضمانت متقابل تسهیلات اعطایی، مجعول و غیرواقعی بودن (مانند شرکت‌های کاغذی) یا اجاره‌ای بودن بسیاری از اطلاعات اشخاص حقیقی و حقوقی و فقدان مقررات بازدارنده مناسب و سامانه و یا مکانیسمی برای راستی‌آزمایی، تأثیر میزان مصارف بر رشد و درجه بندی شعب و تشویق پرسنل جهت افزایش آمار بمنظور ارتقای درجه، غیرواقعی بودن صورت‌های مالی ارایه شده توسط اشخاص حقیقی و حقوقی که گاهی توسط کارشناسان و حساب‌برسان قانونی نیز تأیید شده است، ارزیابی غیر واقعی اموال املاک تهرینی به‌عمد یا بر اثر عدم شناخت و اطلاع کافی، پرداخت تسهیلات با تعهد و ضمانت مدیران شرکت بدون پشتوانه قابل اتکا، عدم شناخت بازار وضعف اطلاعات فنی کارشناس بانک و مشتری در خصوص نوع فعالیت و شرایط حاکم بر بازار محصول، آشنایی نداشتن با قالب‌های مختلف اعطای تسهیلات و استفاده نمودن از عقد مناسب فعالیت مشتری، فقدان اطلاعات و تخصص کافی در بانک به‌منظور تجزیه و تحلیل طرح پیشنهادی مشتری و یا موضوع فعالیت وی که زمینه اعطای تسهیلات می‌باشد، به‌روز نبودن دانش حرفه‌ای کارشناسان اعتباری بازرسان و واحدهای نظارت داخلی، عدم بهره‌گیری از دانش روز و مشاوره‌های لازم متخصصین و مطلعین و دانشگاهیان مرتبط با موضوع، ضعف در احراز صلاحیت اعتباری و عدم دستیابی به اطلاعات لازم و دقیق از مشتری، رفتار سنتی مدیران و کارمندان شعب و حوزه‌های اعتباری، وجود ذینفع واحد و تضمینات زنجیره‌ای و یا متقابل در بخش

عمده‌ای از تسهیلات خرد، یکنواخت نشدن قراردادهای در بیشتر موارد (علیرغم تکلیف قانونی بانک مرکزی) و ضعف قراردادهای تنظیمی بین بانک و مشتری و وجود خلاءهای قانونی در مورد حقوق و تعهدات طرفین، فقدان اراده جدی بر حل مشکلات.

۱- چالش غیر شرعی بودن عملیات بانکی

۱/۱- چگونگی اعمال نظارت شرعی شورای فقهی: هرچند قانونگذار در تدوین قانون عملیات بانکی بدون ربا دقت‌های لازم شرعی را معمول نموده است اما فرآیندها و رویه عملی سپرده‌گذاری و اعطای تسهیلات بانکها و موسسات اعتباری با مشکلات جدی همراه گردیده است بنحوی که شائبه ربوی بودن معاملات بانکی در اذهان عمومی برطرف نشده است. در این راستا پیش‌بینی شورای فقهی در قانون پنجم توسعه و شروع بکار آن به‌عنوان یکی از ارکان بانک مرکزی و گنجاندن ضوابط شکل‌گیری آن در ماده ۲۱ طرح اخیر مجلس تأسیس شایسته‌ای است. با دقت در سازوکار انتصاب فقهای این شورا و چگونگی رای‌گیری بایستی اذعان نمود که شورای مزبور فاقد اقتدار لازم برای انجام وظیفه می‌باشد. از طرف دیگر باتوجه به پیشینه مختصر فعالیت این شورا، عدم پیش‌بینی تشکیل واحدهای مستقل نظارت شرعی در کلیه بانکها و مؤسسه‌های اعتباری تحت اشراف شورای فقهی موجب شده است که تصمیمات مناسب این مرجع نیز در پیچ و خم اداری گم شود و تغییر محسوسی در رویه عملی و رضایتمندی عمومی حاصل نگردد. به‌عنوان نمونه برخی از کارشناسان باتوجه به رویه بانکها عقد مرابحه مصوب شورای فقهی را کلاه شرعی می‌دانند. (آریا(الف)، ۱۳۹۷) استقلال امر نظارت فقهی بنابراینچه در تبصره ۴ آمده است به‌طور کلی مخدوش می‌باشد. سابقه کار این شورا طی چند سال اخیر این مطلب را تأیید می‌نماید. بر اساس این طرح «جلسات شورای فقهی با حضور دو سوم اعضا، مشتمل بر رئیس شورا و حداقل سه نفر از فقهای عضو شورا رسمیت می‌یابد و تصمیمات شورا با رای موافق اکثریت فقهای حاضر عضو شورا اتخاذ می‌شود.»

۲/۱- حذف ربح مرکب و اخذ سود بر سود و جریمه: یکی از چالش‌ها و مشکلات اساسی نظام بانکی ما ربح مرکب است و در نظام بانکی مکانیزمی برای اینکه بدهی‌ها به شکل اضعاف مضاعفه، افزایش پیدا نکند وجود ندارد. راهکارهای بانکی ظاهر قضیه را کاملاً حفظ کرده و بانکها قرارداد را امهال یا تمدید کرده‌اند. (ندری، ۱۳۹۸) باتوجه به ماده ۱۷ «آیین نامه پیشگیری از انباشت مطالبات غیرجاری بانکی» پیش از اعطای تسهیلات یا ایجاد تعهدات، استعلام گزارش اعتباری از طریق سمات «سامانه متمرکز اطلاعات تسهیلات و تعهدات» الزامی است. در این سامانه محاسبات بانکها کنترل می‌شود. تأیید از این تسهیلاتی که چندین بار امهال یا تجمیع و تقسیط شده بود بانک عامل سود و وجه التزام را با یکدیگر جمع و در قالبی جدید پرداخت می‌کرد یعنی ربح مرکب محاسبه می‌گردید. در این دستورالعمل بانکها مکلفند اطلاعات مشتری از جمله درخواست، تاریخ و نوع قرارداد، مبلغ اصل قرارداد، نرخ سود و تاریخ سررسید اقساط را به همراه کد ملی، شناسه ملی و مانده بدهی را در سامانه‌ای قرار دهند و برای تأیید میزان بدهی نهایی مشتری، دسترسی بانک مرکزی را فراهم کنند. (مرادی، ۱۳۹۸) باعنایت به بند ۳ ماده واحده «قانون تسهیل تسویه بدهی بدهکاران شبکه بانکی کشور» مصوب ۱۳۹۸/۶/۱۱ مجلس که مورد تأیید مجمع قرار گرفت. «مبلغی که تسهیلات‌گیرنده باید برای استفاده از مزایای این قانون به صورت نقدی به بانک یا مؤسسه اعتباری بپردازد، عبارت است از مانده اصل و سود قبل و بعد از سررسید (تا تاریخ تسویه نقدی) که با استفاده از فرمول ابلاغی بانک مرکزی، بر اساس نرخ سود ساده و غیرمرکب مندرج در «قرارداد ملاک محاسبه»، ... محاسبه می‌شود.» (روزنامه (الف)، ۱۳۹۸) منطوق این عبارت حکایت از منع اعمال نرخ سود مرکب دارد. بدیهی است که اگر همه بانکها و موسسات اعتباری از نرخ سود ساده استفاده می‌کردند نیازی به قانون‌گذاری نبود. بانک مرکزی نیز در دستورالعمل ابلاغی باره اندازه‌ی سامانه سمات ملاک قابل قبول برای محاسبه بدهی را محاسبات این سامانه می‌داند یعنی نحوه محاسبه بانک بستانکار را نمی‌پذیرد. (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸) اما به-

نظر مدیران بانکی کسانی که ادعا می‌کنند بانک‌ها ربح مرکب می‌گیرند، در جهل مرکب هستند. آنها کمترین اطلاعی از نحوه عملکرد بانک‌ها در حوزه پرداخت تسهیلات و دریافت اقساط ندارند و اغلب از روی شنیده‌ها قضاوت می‌کنند. ملاک بانک‌ها، قانون و متون دینی است که سالهاست به آن عمل می‌شود، بانک هرگز سود روی سود نمی‌گیرد و همه مقام‌های نظارتی نیز بر این موضوع اذعان دارند. (صیدی، ۱۳۹۹)

۳/۱- حذف رقابت ناسالم بانک‌ها و پرداخت سود علی‌الحساب بالاتر از نرخ بانک مرکزی: اقتصاددانان و سیاست‌گذاران

اذعان دارند که در شرایط رقابت شدید، بسیاری از بانک‌ها نتوانسته‌اند سودآوری و سرمایه مورد نیاز خود را حفظ کنند و متعاقباً در وضعیت بحرانی قرار گرفته‌اند. به نظر می‌رسد فضای رقابت بین‌بانکی ریسک بیشتری داشته باشد. صنعت بانکی که مهمترین بخش آن واسطه‌گری مالی محسوب می‌گردد ممکن است ناپایداری را به بخش‌های دیگر اقتصاد منتقل کند. همچنین افزایش رقابت ممکن است بر شکنندگی سیستم مالی تأثیر بگذارد که به نوبه خود سیاست‌گذاران را ترغیب می‌کند تا سیاست‌هایی را اتخاذ کنند که از تغییر ایمن باشد و از سیستم بانکی محافظت کند. (Datwani, Raman, 2020:3-6) در سال‌های گذشته همواره رقابت مخرب بانک‌ها در بالا بردن نرخ سود علی‌الحساب پرداختی به سپرده‌گذاران، یکی از مشکلات مهم بانکداری ایران بوده است. گرچه اصل تعیین و پرداخت این سود به شرط محاسبه دقیق و واقعی در پایان دوره، اشکال شرعی ندارد اما معمولاً بانک‌ها سود قطعی را محاسبه نکرده و به سود علی‌الحساب اکتفا نموده‌اند یا به شکل صوری مبلغی را به سپرده‌گذاران پرداخته‌اند. مشتریان نیز انتظار سود واقعی را نداشته‌اند و آن را مطالبه نمی‌کنند. اساساً مکانیزم پرداخت سود علی‌الحساب‌ها در بانک تخیلی و غیر ممکن است. (آریا(الف)، ۱۳۹۷) به طور کلی دولتی بودن بیشتر بانک‌ها و حمایت نامتعارف دولت موجب عدم پاسخگویی به این گونه عملکردها و کاهش کارایی بانک‌ها شده است. (حسن زاده، ۶۰: ۱۳۸۳) دولت برای کنترل بانک‌ها همه ساله نرخ سود علی‌الحساب را تعیین کرده و پرداخت بیشتر از آن را ممنوع نموده است. در ادامه این روش براساس ماده ۲۵ طرح جدید «تصمیم‌گیری در مورد سقف نرخ سود سپرده سرمایه‌گذاری عام» صرفاً در نشست‌های سیاست‌گذاری توسط هیأت عالی انجام می‌شود. اما در ماده ۸۱ مقرر شده است که «کلیه موسسات اعتباری موظفند، سامانه‌های مربوط به عملیات و خدمات بانکی خود را مطابق الگوی ابلاغی بانک مرکزی ظرف مدت یک سال به گونه‌ای تنظیم کنند که هرگونه تغییر در هر یک از متغیرهای زیر به صورت برخط یا با کمترین زمان ممکن، برای اعضای هیات مدیره، اعضای هیأت عامل و بانک مرکزی قابل مشاهده باشد؛» ولی طبق بند (۲۲) این ماده «فهرست قراردادهای سپرده‌گیری با اعطای تسهیلات با نرخ سود بیشتر از نرخ اعلام شده توسط بانک مرکزی» بایستی برای مقامات بانک مرکزی قابل مشاهده باشد. این بند ممکن است به مفهوم تجویز پرداخت سود بیشتر تفسیر گردد. ابهامات و نکات قابل تأمل در مبحث قانون عملیات بانکی بدون ربا، نظیر نامشخص بودن فرآیند قانونی پرداخت سود غیرقطعی و علی‌الحساب به سپرده‌گذاران، چارچوب و نحوه حسابداری عقود مورد استفاده موسسات اعتباری و نحوه انعکاس آن در صورت‌های مالی موسسات اعتباری وجود دارد. که ماده ۱۱۰ طرح نیز آن را حل ننموده است.

۴/۱- دریافت سود تسهیلات بالاتر از نرخ بانک مرکزی: گاهی بانک‌ها در تسهیلات پرداختی براساس قرارداد تنظیمی

سودی بالاتر از نرخ مصوب دریافت می‌کنند. علاوه بر اینکه محاسبه و تعیین سود واقعی مشتری به میزان بیشتر از نرخ مصوب دشوار بوده و بررسی سود یا زیان انبوه وام‌های خرد سخت و هزینه‌بر است این کار فسادآور نیز می‌باشد. (آریا(الف)، ۱۳۹۷) هیأت عمومی دیوان عالی کشور طبق رأی وحدت‌رویه شماره ۷۹۴ مورخ ۱۳۹۹/۵/۲۱ این گونه اقدامات بانک‌ها را باطل اعلام نمود. «بانک‌ها نمی‌توانند در سایه عملیات بانکی بدون ربا مبادرت به درج شروط تحمیلی در قراردادهای نمایند و با توجه به گستردگی شبکه بانکی در کل کشور و تأثیر مستقیم و آشکار آثار ناشی از قراردادهای بانکی بر نظم عمومی و اقتصادی کشور نمی‌توان تنها به اصل حاکمیت اراده در اینگونه قراردادهای تکیه نمود بلکه با توجه به تأثیر مستقیم این دسته از قراردادهای بر نظام اقتصادی

جامعه مستنداً به مقررات و قوانین مذکور بایستی از اجرایی شدن جزئی و یا کلی قراردادهایی که بر خلاف مقررات حاکم بر نظام بانکی کشور تنظیم شده‌اند جلوگیری به عمل آید تا خدشه‌ای بر نظم عمومی و اقتصادی کشور وارد نگردد. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تنظیم‌کننده نظام پولی و اعتباری کشور و ناظر بر حسن اجرای آن است و مصوبات بانک مذکور راجع به حداقل و حداکثر سهم سود بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اعم از دولتی و غیردولتی جنبه آمره دارد. بنا به مراتب شرط مندرج در قرارداد اعطای تسهیلات بانکی نسبت به سود مازاد بر مصوبات مذکور باطل است..» (روزنامه رسمی(ب)، ۱۳۹۹)

۵/۱- نحوه تقسیم وجوه دریافتی از مشتریان: باتوجه به بخشنامه شماره ۸۸/۱۰۵۹۷۲ مورخ ۱۳۸۸/۰۵/۱۹ بانک مرکزی درخصوص نحوه تخصیص مبالغ پرداختی مشتریان بعد از سررسید قراردادهای تسهیلات اعطایی که اعلام نموده بود «مبالغ پرداختی از سوی مشتریان بعد از سررسید قراردادهای تسهیلات اعطایی بین سه جزء اصل تسهیلات، سود (در عقود مشارکتی، فواید مترتب بر اصل) و وجه التزام تاخیر تادیه دین، تسهیم بالنسبه گردد» طرح جدید با نقض تسهیم بالنسبه در بازپرداختی- های مشتریان، ایرادات وارده را بی‌پاسخ گذاشته است. این نحوه محاسبه مبالغ دریافتی از مشتری در قراردادهای یکنواخت بانک مرکزی نیز پیش‌بینی شده است. اما در طرح جدید به این موضوع تصریح نگردیده است و با نسخ صریح سایر مقررات بانکی در ماده ۲۱۴ طرح، اشکال عملیاتی سابق در رابطه با تقدم وصول سود بر اصل بدهی دوباره برقرار خواهد شد. با عنایت به ماده ۱۲۰ «وجوه پرداختی توسط مشتری، مادامی که اصل بدهی تسویه نشده باشد، بابت تسویه اصل بدهی منظور می‌شود و تماماً متعلق به موسسه اعتباری است، پس از تسویه اصل بدهی در صورتی که به مشتری جریمه تعلق گرفته باشد، وجوه پرداختی توسط وی، به «حساب ویژه جرایم» واریز می‌گردد. در این مرحله، جریمه جدیدی به مشتری تعلق نمی‌گیرد.» باتوجه به تبصره ماده ۱۱۹ «منظور از اصل بدهی مشتری در قراردادهای تسهیلات با سود معین، اصل تسهیلات دریافتی مشتری به‌علاوه سود مندرج در قرارداد تا سررسید است.» بنابراین اشکال سابق همچنان باقی است و موسسه اعتباری ابتدا سود معین را وصول می‌کند و پس از آن از اصل دریافتی مشتری کم می‌کند.

۶/۱- عملکرد صوری در اعطای تسهیلات: طبق اظهارات مدیران بانکی «بانک‌ها حقیقتاً حامی تولیدند و این یک شعار نیست، بلکه در عمل مشاهده شده است، بانک‌ها اجازه نداده‌اند تولید با مشکل عمده مواجه شود. رشد تسهیلات پرداختی کاملاً این ادعا را ثابت می‌کند.» (مهری، ۱۳۹۹) بانک بدون برنامه و بی‌هدف پولی پرداخت نمی‌کند، اما واقعیت این است که نظارت بانک‌ها بر پروژه‌ها استاندارد است و خارج از ضابطه نمی‌توان از مجری طرح گزارشی مطالبه کرد. به عبارت دیگر ضوابط فعلی نمی‌تواند مانع صوری شدن تعدادی از قراردادها گردد. براین اساس اگر برخی تسهیلات‌گیرندگان، منابع دریافتی را در محلی غیر از پروژه صرف کرده‌اند این موضوع نشان دهنده ضعف نظارت بانک در نحوه مصرف منابع نیست. (صیدی، ۱۳۹۹) تلقی عمومی از عملکرد بانک‌ها این است که گویا با «تولید» در کشور عناد دارند و چوب لای چرخ بنگاه‌های اقتصادی می‌گذارند. اما نمایندگان بانک‌ها مدعی هستند که خدمات بانک‌ها به همه مردم بر هیچ‌کس پوشیده نیست. بسیاری از زیرساخت‌های اساسی کشور بسیاری از شرکت‌های بزرگ تولیدی تا کارگاه‌های کوچک همه از منابع مالی بانک‌ها بهره‌مند شده‌اند. در شرایطی که کشور تحت شدیدترین تحریم‌هاست و هدف اصلی تحریم‌کنندگان نیز اقتصاد کشور و در رأس آن نظام بانکی است، بانک‌ها از حمایت داخلی لازم برخوردار نیستند. (حسین زاده، ۱۳۹۹)

۷/۱- فقدان نظارت مناسب در تخصیص منابع: رشد و پیشرفت اقتصادی کشور منوط به توزیع عادلانه منابع است و در صورتی که مطالبات غیرجاری بانک افزایش یافته و تسهیلات دریافتی به‌موقع مسترد نگردد، نقدینگی گردش نداشته و امکان

پرداخت تسهیلات نیست. از طرف دیگر بازپرداخت به موقع منابع با اجرای نظارت کامل ملازمه دارد. نظارت مستمر و پایش^۲ به فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که برای اطمینان از اجرای طرح برطبق پیش‌بینی‌های بعمل آمده انجام می‌پذیرد. نظارت عامل بسیار مهم تحقق اهداف پیش‌بینی شده است. هدف از نظارت بر تخصیص منابع اجرای کامل مندرجات مصوبه صادره است. نظارت به معنی دخالت در اداره امور مشتری نیست بلکه انجام نظارت باید معطوف به دستیابی اهداف اصلی بوده و از پرداختن به امور حسابرسی، بازرسی باید پرهیز کرد. نظارت توسط ناظرانسانی یا غیرانسانی اعمال می‌گردد. نوع اول شامل رکن تصویب‌کننده اعتبار مانند کلیه ارکان اعتباری شعبه مسئول اعتبارات و رئیس شعب، مسئول منطقه، کمیته عالی اعتباری و... می‌باشد. نظارت به دو روش انجام می‌گردد. گاهی نظارت عمومی بوده و از نظراعمال سیاست‌های پولی بانک مرکزی می‌باشد و گاهی نظارت اختصاصی است که شامل نظارت اداری و نظارت عملیاتی (نظارت تطبیقی، تقویمی، ماهوی) می‌شود. مراحل نظارت در اعطای تسهیلات عبارتند از: نظارت بر بررسی درخواست متقاضی و قراردادهای پیشنهادی، نظارت پیش از تصمیم‌گیری ارکان اعتباری، نظارت بر مصرف تسهیلات اعتباری، نظارت بر بازگشت تسهیلات اعطایی. ضعف نظارت بر شبکه بانکی به اندازه‌ای است که مدیر حقوقی و بازرسی یکی از بانک‌ها و دبیر کمیسیون حقوقی شورای هماهنگی بانک‌ها اعلام می‌کند که: کارشناس سالم و رشوه‌نگیر کم داریم و یا بانک‌ها مراجع نظارتی را به‌سادگی دور می‌زنند. بانک مرکزی وظیفه نظارتی خود را بلد نیست، چون از افراد با تجربه بانکی در ردیابی تخلفات بانکی و پولی استفاده نمی‌کند. (آریا (ب)، ۱۳۹۷)

۸/۱- رواج قراردادهای صورتی: طرفین بایستی با مطالعه و بررسی مفاد قرارداد اعطای تسهیلات با آگاهی کامل آن را امضاء نمایند. پذیرفتن هرگونه قرارداد سفید یا ناقص ممنوع است. این در حالی است که در برخی روابط بانکی قراردادی مبادله نمی‌گردد و یا بدون اطلاع طرفین از مفاد آن به صورت شکلی در پرونده قرار می‌گیرد.

۹/۱- چگونگی جذب منابع در بانک‌ها: براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا، منابع مالی نظام بانکی از طریق موجودی حساب‌های سرمایه‌گذاری و یا حساب‌های قرض الحسنه (سپرده‌های بدون سود) تامین می‌شود. راهکارهای دیگری چون بانکداری مشارکتی (PLS) هنوز فراگیر نشده‌اند. از طرف دیگر بیشترین اعتراضات راجع به سپرده قرض الحسنه می‌باشد. براساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس در طول سال‌های گذشته، با وجود نیاز شدید مردم و به‌ویژه جوانان به تسهیلات قرض الحسنه، درصد قابل توجهی از منابع قرض الحسنه پس‌انداز به مصرف پرداخت تسهیلات قرض الحسنه نرسیده است. (بنی طباطبائی، ۱۳۹۴)

منشأ اصلی این انحراف، خلأ موجود در قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) است. طبق این قانون موجودی حساب‌های قرض الحسنه براساس عقد قرض در تملک بانک قرار گرفته‌است و مشابه سرمایه بانک در اختیار مدیران قرار می‌گیرد. برای حل این مسأله بند «الف» ماده ۸۶ قانون برنامه پنجم توسعه کشور بانک مرکزی را موظف نمود «تا پایان سال اول برنامه نسبت به تفکیک حساب‌ها و ایجاد سازوکارهای مجزای اداری به نحوی اقدام نماید که منابع تجهیز شده از حساب‌های پس‌انداز قرض الحسنه پس از کسر ذخیره قانونی و احتیاطی، صرفاً برای پرداخت تسهیلات قرض الحسنه صرف شود». در خرداد ۱۳۹۰ «دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق‌های قرض الحسنه مؤسسات اعتباری» تصویب شد و بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را ملزم به ایجاد صندوق قرض الحسنه مجزا برای فعالیت قرض الحسنه نمود. در طول سال‌های اجرای قانون گذشته، مانده‌های قرض الحسنه جاری نیز مورد غفلت واقع شده است. اما حسب ماده ۹۸ طرح جدید رابطه حقوقی مؤسسات اعتباری و مشتری در سپرده قرض الحسنه «وکالت برای اعطای قرض الحسنه» تعریف شده است که براین اساس عبارت «قرض الحسنه» مهمل می‌باشد و بایستی این حساب «وکالت» نامیده شود.

^۲ Monitoring

با هدف از بین بردن صوری سازی عقود در خصوص حساب های سرمایه گذاری، طرح جدید با تفکیک آن ها به دو نوع عام و خاص در مواد ۲۵ و ۱۰۱ تا ۱۰۶ موافقت نموده است.

۲- چالش نرخ بالای مطالبات غیر جاری: بی شک یکی از مهم ترین آسیب های نظام بانکی کشور طی چند سال اخیر سیر فزاینده مطالبات معوق بوده که محصول پرداخت تسهیلات غیر واقعی، کارشناسی نشده و نابجا و دستوری می باشد، این روند افزایشی مطالبات بر شبکه بازار پول و عملکرد نظام بانکی تاثیر گذاشته و توان وام دهی بانک ها را بیش از پیش تضعیف کرده است. رویه نامناسب شبکه بانکی در نحوه اعطای تسهیلات و نظارت های بعدی منجر به منجمد شدن بخشی زیادی از منابع بانک ها گردیده است به نحوی که در حال حاضر حجم مطالبات غیر جاری بانک ها بیش از استانداردهای جهانی می باشد. عوامل بی شماری در کندی وصول مطالبات دخالت دارند بخشی از این موارد داخلی بوده و مربوط به ساختارها و فرایندها و یا عوامل دیگر درون سازمانی است اما بخش زیادی از این عوامل در خارج از نظام بانکی می باشند این عوامل خارج از اراده بانک بوده ولی بر افزایش مانده مطالبات موثرند. از نظر برخی مدیران بانکی باید به فرهنگ نامناسب جامعه به هنگام اخذ تسهیلات بانکی و همچنین به پیشینه و رفتار اقتصادی منتقدان توجه کرد. سیاست کلی بانک ها کمک به مردم است به صورتی که هیچ واحد تولیدی فعال بی پول نماند. هر فعال اقتصادی که به سرمایه در گردش نیاز دارد، دست خالی از بانک برنگردد. اما اغلب اشخاص ناراضی از عملکرد بانک ها افرادی هستند که سال ها است به نظام بانکی بدهکارند و ضمن سوء استفاده از قوانین و مقررات، در ایفای تعهد خود را کوتاهی نموده اند. (چغازردی، ۱۳۹۹)

۱/۲- طبقه بندی بدهکاران نظام بانکی

۱- تکلیفی ها: تسهیلات تبصره ای (الزامات قانون بودجه و تسهیلات در قالب وجود اداره شده بدون تأمین مالی توسط دستگاه های ذیربط) و سایر اعتبارات تکلیفی در هنگام وصول بامشکلات زیادی همراه می باشد. تسهیلات تکلیفی مربوط به «طرح های زود بازده و اشتغال زا» که پرداخت آنها برای افزایش فرصت های شغلی به صورت دستوری از طرف دولت به بانک ها تکلیف گردیده مانند تسهیلات ازدواج جوانان، مسکن روستایی، افراد تحت پوشش کمیته امداد، بهزیستی، زندانیان و نظایر آن. گرچه حجم ریالی این نوع تسهیلات در کل شبکه بانکی اندک است؛ اما وصول آن بادهشوارهای زیادی توأم می باشد. این بخش از تسهیلات در واقع نوعی یارانه به گروه های آسیب پذیر است که باید توسط دولت تأمین شود.

۲- افراد خاص: پرداخت تسهیلات کلان به افراد خاص با روابط خاص انجام می گردد که در نتیجه وصول آن مشکل می باشد.

۳- شرکت های دولتی: اطلاعات موجود حاکی از آن است که بخش بزرگی از بدهی شرکت های دولتی با تسهیلاتی که به وسیله دولت تعهد شده اند، مرتبط می باشد. برخی از شرکت ها در عملکرد خود، تابع مصالح دولت هستند و نمی توانند صرفاً بر اساس صلاحیت خود و ملاحظات مربوط به سود و زیان رفتار کنند. این قبیل شرکت ها بازوی دولت هستند نه مؤسساتی که به دنبال فعالیت های انتفاعی باشند. واقعیت این است که شرکت های دولتی، از هر نوعی که باشند، هم پشتوانه مستحکم تری دارند و هم در چانه زنی با بانک ها از قدرت بیشتری نسبت به بخش خصوصی برخوردارند. حضور آنها در عرصه اقتصاد و امتیازاتی که دارند، محدودیت های مختلفی را برای بخش خصوصی پدید می آورد که یکی از آنها، کاهش منابع بانکی قابل دسترس برای بخش خصوصی است. استقرار شرکت های دولتی از شبکه بانکی که بی تردید در مقایسه با شرکت های خصوصی با سهولت بیشتری صورت می گیرد، منابع موجود برای استفاده بخش خصوصی را محدود و بر هزینه های مرئی و نامرئی دولت می افزاید. شرکت های دولتی هم در زمان دریافت تسهیلات و هم در هنگام تمدید بدهی های بانکی موضع برتر دارند و با واکنش ملایم بانک ها روبرو

می‌شوند. همه اینها به این معنی است که در شرایط بحرانی و محدود شدن منابع بانکی، فشار بانک‌ها برای وصول مطالبات خود به گونه‌ای نامتعادل بر بخش خصوصی وارد می‌گردد.

۴- اشخاص بحران زده خصوصی: شامل بدهکاران بخش صنعت، کشاورزی و خدمات و بازرگانی است. متأسفانه آماری در دست نیست که سهم هر یک از انواع مطالبات فوق را مشخص نماید. اما با توجه به شرایط دشوار فعلی و چالش‌هایی که واحدهای تولیدی با آن دست به گریبانند، می‌توان مطمئن بود که سهم تسهیلات بازرگانی و خدماتی معوق، به میزان چشم‌گیری کمتر از سهم تسهیلات مربوط به تولید می‌باشد.

۵- سایر بدهکاران: از آنجا که نرخ تسهیلات بانک‌ها به نسبت متوسط نرخ تورم پایین‌تر است و فشارهای بانک برای وصول مطالبات نیز قابل تحمل است، برخی از دریافت‌کنندگان تسهیلات منافع بی‌تعهدی را بر پرداخت بدهی بانکی ترجیح می‌دهند.

در ماده ۱۱۷ طرح بانکداری تنبیهات غیرمالی برای بدهکاران متخلف مقرر شده است. براین اساس «مشتریان بدحساب، متناسب با مبلغ بدهی سررسید شده و پرداخت نشده، با توجه به وضعیت اعتباری مشتری و یا بسته به نوع شخصیت وی (حقیقی یا حقوقی)، در چارچوب دستورالعملی که به تصویب شورای مقررات‌گذاری و نظارت می‌رسد، مشمول تمام با برخی از محدودیت‌های زیر می‌شوند. شورای مقررات‌گذاری و نظارت بانکی می‌تواند مواد دیگری را به فهرست محدودیت‌های ذکر شده اضافه کند یا با توجه به شرایط و اوضاع اقتصادی، اعمال برخی از آن‌ها را برای تمام یا بخشی از بدهکاران موسسات اعتباری منتفی نماید:

الف- پس از درج نام مشتری به عنوان «مشتری بد حساب» در «سامانه متمرکز تسهیلات و تعهدات (سمات)»، محدودیت‌های زیر در رابطه با مشتری اعمال می‌شود؛

۱- کاهش تدریجی سقف مبلغ قابل برداشت از حساب‌های بانکی از طریق کارت بانکی یا سایر روشهای برداشت؛

۲- کاهش تدریجی سقف مبلغ قابل انتقال از حساب‌های بانکی از طریق کارت بانکی و سایر روش‌های انتقال نظیر استفاده از سامانه های شتاب و ساتنا؛

۳- ممنوعیت دریافت تسهیلات جدید؛

۴- ممنوعیت دریافت ضمانت‌نامه بانکی و گشایش اعتبار اسنادی؛

ب- در صورتی که نام مشتری بیشتر از چهارماه پیوسته در فهرست مشتریان بدحساب باقی مانده باشد، علاوه بر موارد فوق، تنبیهات زیر درباره او اعمال می‌شود:

۱- ممنوعیت انتقال وجه مگر با اذن موسسه اعتباری طلبکار یا به موجب حکم دادگاه؛

۲- ممنوعیت افتتاح هرگونه حساب بانکی

۳- ممنوعیت دریافت دسته چک جدید؛

پ- در صورتی که نام مشتری حداقل به مدت شش‌ماه پیوسته در فهرست «مشتریان بد حساب» باقی مانده باشد، علاوه بر تنبیهات مذکور در بندهای «الف» و «پ»، تنبیهات زیر درباره وی اعمال می‌شود:

۱- ممنوعیت صدور چک؛

۲- ممنوعیت نقل و انتقال سهام و سایر اوراق بهادار، مگر با موافقت موسسه اعتباری طلبکار یا به موجب حکم دادگاه؛

۳- ممنوعیت نقل و انتقال هرگونه اموال منقول و غیرمنقول، مگر با موافقت موسسه اعتباری طلبکار یا به موجب حکم دادگاه.

تبصره ۵- ... خروج «اشخاص مرتبط» با موسسات اعتباری و اشخاصی که تسهیلات با تعهدات کلان سررسید گذشته دارند، از کشور، بدون اجازه بانک مرکزی ممنوع است.

به جهت مساعدت به بخش تولید در تبصره ۴ مقرر گردیده است که: «ستادهای استانی تسهیل و رفع موانع تولید»، موضوع ماده (۶۱) قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴/۲/۱ موظفند در صورتی که احراز کنند تاخیر واحد تولیدی در پرداخت بدهی بانکی، ناشی از وضعیت اقتصادی کشور بوده و اعمال تنبیهات غیر مالی مذکور در این ماده به تعطیلی واحد تولیدی مورد نظر یا افت شدید تولید آن منجر می شود، ضرورت عدم اجرای تمام یا بخشی از جرائم غیر مالی موضوع این ماده را پس از طی مراحل مذکور در مواد (۶۲) تا (۶۴) قانون یاد شده، به بانک مرکزی اعلام کنند. بانک مرکزی موظف است بلافاصله، مصوبه ستاد مزبور را در «سامانه متمرکز تسهیلات و تعهدات (سمات)» ثبت نماید. در این صورت، تنبیهات غیر مالی نسبت به واحد تولیدی مورد نظر به مدت یکسال تعلیق می شود. ستادهای استانی تسهیل و رفع موانع تولید موظفند تقاضای کلیه واحدهای تولیدی را که از طریق شکل صنفی مربوط به دبیرخانه ستاد واصل شده، به ترتیب وصول بررسی نمایند.» حسب ماده ۱۲۰ تنبیهات فوق تا تسویه کامل بدهی برقرار است. «...پس از تسویه اصل بدهی در صورتی که به مشتری جریمه تعلق گرفته باشد، وجوه پرداختی توسط وی، به «حساب ویژه جرایم» واریز می گردد. در این مرحله، جریمه جدیدی به مشتری تعلق نمی گیرد، لکن تنبیهات غیر مالی تا زمان پرداخت کل جرایم متعلقه و خروج از فهرست مشتریان بدحساب برقرار می باشد.»

۲/۲- عناوین مهمترین دلایل حجم بالای مانده مطالبات غیر جاری عبارتند از: پایین بودن نرخ های سود تسهیلات نسبت به نرخ های تعادلی بازار پول و سرمایه، عدم اعمال جرائم دیرکرد به میزان کافی و لازم در مورد مطالبات غیر جاری، مشکلات اجرایی و موانع قانونی در روند وصول مطالبات معوق و آگاهی مدیونین از این موانع، مداخلات عوامل بیرون از نظام بانکی در اعطای تسهیلات که منجر به پرداخت تسهیلات غیرکارشناسی در بانک ها شده و بانک را مجبور به پذیرش ریسک اعتباری بالاتری می نماید، اعمال تحریم های بین المللی در مطالبات ارزی، تمایل سیاست گذاران به رفع مشکلات ساختاری اقتصاد کشور از طریق استفاده از منابع بانک ها، تاثیر رکود جهانی بر توان بازپرداخت تسهیلات توسط تسهیلات گیرندگان، مشکلات اقتصادی ناشی از تغییرات ناگهانی تعرفه های واردات و مشکلات ساختاری در صادرات، مصوبات دولت و مجلس مانند استمهال بدهی، بخشش های جرائم دیرکرد توسط قانون گذار و مجریان، اعطای تسهیلات مجدد به بدهکاران بانکی، اعطای تسهیلات ارزان قیمت و عدم اخذ وثایق مورد نظر بانک ها، عدم مطالعه امکان سنجی مقدماتی طرح ها^۳ توسط دستگاه های اجرایی معرفی کننده بروز عوامل قهری از قبیل خشکسالی، سرمازدگی، سیل و ...، عدم وجود بانک اطلاعات مطالبات معوق در شبکه بانکی بصورت شفاف و گویا، طولانی بودن مراحل و تشریفات اقدامات قانونی از طریق دادگاه های دادگستری اعم از مرحله بدوی و تجدید نظر و فرجام خواهی و اعتراض، عدم امکان شناسایی اموال بدهکاران از طریق مراجع ذیصلاح قانونی، نداشتن ارتباط موثر میان مدیران مسئول در امروصول مطالبات با مدیریت شهرک های صنعتی برای حل مشکلات مربوط به مالکیت وثایق بانکی، کمبود اماکن

^۳ feasibility study

امکانات، تجهیزات و نیروی انسانی ادارات و دوائر اجرای ثبت، عدم اختصاص شعب ویژه در دادگاه ها و دوائر ثبت برای وصول مطالبات بانک

۳/۲- چالش تخفیفات بی برنامه: در تبصره ۱ ماده ۱۱۵ طرح جدید قانون بانکداری مقرر شده است که « اگر تاخیر در پرداخت بدهی سررسید شده به دلیل اعسار یا ورشکستگی بدهکار با حکم دادگاه باشد، موسسه اعتباری طلبکار موظف است تا زمان برطرف شدن اعسار یا خروج از ورشکستگی (به تشخیص دادگاه)، به وی مهلت دهد. در دوران اعسار یا ورشکستگی، هیچگونه تنبیه غیرمالی و مالی متوجه بدهکار معسر یا ورشکسته نمی شود» هرچند امهال با بدهکاری که معسر یا ورشکسته شناخته شده لازم است اما مساعدت بی مورد بدهکار سبب ترویج فرهنگ بدحسابی است. براین اساس در تبصره ۲ ماده فوق مقرر گردیده که «قوه قضاییه موظف است شعب رسیدگی به درخواست های اعسار و ورشکستگی را برای رسیدگی سریع به درخواست های مزبور، سازماندهی کند. مدعی اعسار یا ورشکستگی موظف است همزمان با ارائه درخواست اعسار یا ورشکستگی، کلیه دارایی های خود و افراد تحت تکفل خود در مورد اشخاص حقیقی را به تفصیل در سامانه ویژه ای که به همین منظور توسط قوه قضاییه ایجاد می شود، ثبت کند. مدعی اعسار یا ورشکستگی به دادگاه اجازه می دهد در صورتی که دارای دیگری کشف شود، به نفع دولت ضبط گردد.» اما تخفیفات بی برنامه ای جرایم تاخیر که طی چندسال گذشته حداقل سالی یکبار اعمال می گردیده است موجب ترویج فرهنگ بی انضباطی مالی در سطح جامعه شده است. متأسفانه مردم در انتظارند تا با بخشنامه جدید سود و جرائم متعلقه آن ها بخشیده شود. بنابراین در انجام تعهد و بازپرداخت تسهیلات خود مسامحه می کنند در این حالت مشتریانی که خوش حساب بوده اند متضرر می شوند و با این گونه بخشودگی ها به بدحسابی تشویق می شوند. در تمام این قوانین برای مشتریان خوش حساب بخشودگی، جایزه و تشویقی در نظر گرفته نشده است و همیشه قانونگذار در جهت تشویق افراد بدحساب قدم برداشته و تکرار این رویه فرهنگ بی انضباطی مالی را در جامعه نهادینه نموده است. در ادامه چند نمونه می آید:

- ✓ بند (د) تبصره ۱۱ قانون بودجه سال ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ و بند (و) تبصره ۱۳ قانون بودجه سال ۱۳۹۵ که بر امهال مطالبات تاکید داشته به دلیل عدم تأمین بار مالی آن توسط دولت نه تنها منجر به حل مشکل تولیدکنندگان نشده بلکه موجبات افزایش بدهی مشتری و مشکل تر شدن وصول مطالبات شده است.
- ✓ بخشودگی سود و جرائم تسهیلات در قالب تبصره ۳۵ سال ۱۳۹۶ منجر به تشویق بدحسابی و متضرر شدن افرادی که به هر دلیلی موفق به دریافت تسهیلات نشده اند و منتفع شدن گیرندگان تسهیلات به صورت همزمان از بخشودگی سود و جرایم و نیز کاهش ارزش پول طی زمان می شود.
- ✓ بند (و) تبصره ۱۶ قانون بودجه سال ۱۳۹۷ که مشتریان بانک به استناد این بند قانونی از واریز اقساط بدهی خود داری می نمایند. جالب توجه اینکه دستورالعمل اجرای این گونه قوانین به موقع تهیه و ابلاغ نمی شود.

۴/۲- چالش وصول مطالبات بانک ها: جهت تجهیز منابع و فعالیت بانکداری، در راستای حمایت از تولید وصول مطالبات که وظیفه قانونی و اساسنامه ای هر بانک می باشد ضرورت دارد و در صورت عدول از این رسالت ایراد مراجع نظارتی و قانونی اجتناب ناپذیر خواهد بود و به همین جهت گاهی از انجام اقدام قانونی و صدور اجرائیه گریزی نیست. اما نایبستی هدف اساسی از اقدام قانونی تملیک وثایق باشد و لازم است بانک حتی در صورت مزایده و تملیک وثایق از توقف تولید جداً اجتناب نماید و تغییر مالکیت به بیکاری کارگران یا وقفه در تولید منجر نشود.

۵/۲- چالش ادعای ورشکستگی بدهکاران: یکی از معضلات بانک‌ها در سنوات گذشته ادعای ورشکستگی گیرندگان تسهیلات بانکی می‌باشد که با مستندات غیرواقع به طرح دعوی در محاکم قضایی اقدام می‌نمایند که در برخی موارد تاریخ توقف آن‌ها نیز در سنوات قبل از اخذ تسهیلات تایید گردیده است و از این حیث بانک‌ها خسارت سنگینی را متحمل شده‌اند. اصولاً بانک‌ها بر اساس مستندات مالی و سایر شاخص‌ها به مشتریان خود تسهیلات اعطا می‌کنند که در این زمینه بانک‌ها صورت‌های مالی تأیید شده مشتری را مورد بررسی قرار می‌دهند، بنابراین ادعای ورشکستگی پیش از آن فاقد وجهت قانونی است. براین اساس تبصره ۱ ماده ۱۱۵ طرح جدید قانون بانکداری «... در حکم اعسار یا ورشکستگی، نباید زمان توقف بیشتر از شش ماه قبل از صدور حکم تعیین شود.» طبق ماده ۱۲۱ طرح، وجوه تجمیع شده در حساب ویژه جرائم نزد مؤسسات اعتباری، با نظارت بانک مرکزی برای تسویه بدهی بدهکارانی که بموجب رأی دادگاه معسر شناخته شده‌اند، با اولویت بدهکاران معسر همان مؤسسه و مدت اعسار، مورد استفاده قرار می‌گیرد تا از این طریق هزینه مطالبات مشکوک الوصول بانک را کاهش دهد. این مساله منجر به ضایع شدن حقوق آن دسته از تسهیلات گیرندگانی است که با تلاش بسیار از ورشکستگی خود جلوگیری می‌نمایند.

۶/۲- چالش و مشکلات ثبتی بانک‌ها: قیمت گذاری غیرواقعی کارشناسان رسمی دادگستری و موارد متعدد سکوت آیین نامه اجرا در خصوص عملیات اجرایی و تحمیل کل مالیات مؤدی به بانک‌ها و یا برنده مزایده و حکم به واریز مابه التفاوت طلب تا ارزش وثیقه بعضاً موجب تضییع حقوق بانک و تطویل و یا توقف عملیات اجرایی می‌شود. همچنین عدم تخلیه و تحویل ملک تملیکی علی‌رغم صراحت نظریه مورخ ۱۳۶۷/۸/۱۴ شورای عالی ثبت و صراحت ماده ۱۵۵ آیین نامه اجرا و عدم صدور اجرائیه نسبت به قراردادهای صدور ضمانتنامه، فروش اقساطی ماشین‌آلات، اجاره به شرط تملیک بانک‌ها و به استناد تفاسیر مختلف مراجع ثبتی از مقررات، باوجود اینکه ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا تمامی قراردادهای بانک‌ها را لازم‌الاجرا دانسته است. ضمانتنامه بانکی تابع دستورالعمل شورای پول و اعتبار می‌باشد و مقررات حاکم بر آن با ضمانت مذکور در قانون مدنی و تجارت متفاوت است. (پورمتین (ب)، ۲۱: ۱۳۹۵) بر همین اساس توجه خاص به آن الزامی به نظر می‌رسد.

۳- چالش عدم رعایت بهداشت اعتباری: رعایت مجموعه‌ای از قوانین و بخشنامه‌های زمان اعطای تسهیلات که مانع از فساد اداری و مالی در تصمیمات اتخاذ شده می‌گردد بهداشت اعتباری نامیده می‌شود. (پورمتین (الف)، ۱۳: ۱۳۹۲). همان گونه که رعایت بهداشت در جامعه لازمه پیشگیری از ابتلا به بیماری‌ها و جلوگیری از بیماری‌های جسم و جان افراد است، رعایت بهداشت اعتباری برای مصونیت از آسیب‌های اعتباری در کالبد اقتصاد و سیستم بانکی کشور ضروری می‌باشد.

دقت در شخصیت، ظرفیت، سرمایه، شرایط، اهلیت و وثیقه مشتری از اصول اساسی بهداشت اعتباری است. عدم توجه به ظرفیت سنجی و اعتبارسنجی مشتریان از ایرادات مهم نظام اعتباری بانک می‌باشد. ظرفیت بیشتر به جنبه شخصی متقاضی برمی‌گردد در حالی که اعتبار عنوان وسیع تری بوده و شامل موارد دیگری نیز می‌شود. در عرف بانکی نباید مبلغ به دست آمده در نتیجه اعتبارسنجی نباید بزرگتر مبلغ حاصل از ظرفیت سنجی باشد. (پورمتین (ج)، ۲۹: ۱۳۹۵) ظرفیت توان و کشش متقاضی تسهیلات در فعالیت اقتصادی اش می‌باشد که به تبع آن نیاز به منابع مالی را برای وی مشخص می‌نماید بنابراین منظور از ظرفیت بررسی توان متقاضی در هدایت و رهبری فعالیتش با توجه به امکاناتی است که قرار است در آینده در اختیارش قرار گیرد و در نتیجه درآمدزایی و قدرت سودآوری و دیگر توانمندی‌های وی در این خصوص می‌باشد که در مجموع این بررسی‌ها نشان خواهد داد متقاضی تا چه میزان می‌تواند نسبت به جذب منابع و برگشت به موقع آن اقدام نماید.

باوجود تصویب آیین نامه اعتبارسنجی در سال ۱۳۸۶ هنوز نظام جامعی برای این امر طراحی و اجرا نشده است. هربانکی به سلیقه خود مشتریان را طبقه‌بندی نموده و به درخواست آن‌ها پاسخ می‌دهد. در کشور ما بسیاری از سازمان‌ها اطلاعات حوزه خود

را به صورت کاملاً الکترونیکی در اختیار ندارند. پایگاه داده به صورت خودکار و با استفاده از برنامه‌های هوشمند و بدون دخالت انسانی بایستی رتبه اعتباری مشتری را تعیین نماید. عدم وجود سامانه برخط بدهی و تعهدات اشخاص در کشور با قابلیت شناسایی اشخاص ذینفع واحد و اشخاص مرتبط و حاوی آخرین اطلاعات بروز از بدهی و تعهدات اشخاص نزد سیستم بانکی کشور از چالش‌های اساسی این بخش است.

۴- چالش بنگاهداری بانک‌ها: پدیده بنگاهداری بانکی امروزه به یکی از مشکلات بزرگ نظام بانکی تبدیل شده است. نظام بانکی اصلی‌ترین منبع تامین مالی بخش تولید و اقتصاد کشور است که متأسفانه ورود بانک‌ها به حوزه بنگاهداری توان تامین مالی آن‌ها را برای اقتصاد کشور با چالش‌های جدی مواجه کرده است. (کریمی وردنجان و همکاران: ۱۷۵، ۱۳۹۹) به نظر مدیران بانکی «این بانک‌ها بودند که منابع قابل توجهی را در مدت زمانی کم به حساب صاحبان کسب و کار واریز کردند. ادعای اینکه برخی بانک‌ها برای وصول مطالبات خود، بنگاه‌های اقتصادی کوچک و بزرگ را تا مرز تعطیلی رسانده‌اند صحت ندارد. مهم‌تر این که بسیاری از بنگاه‌ها پیش از این که بانک به سراغشان برود، تعطیل شده بودند و گاه با حمایت بانک به چرخه تولید هم برگشته اند.» (حسین‌زاده، ۱۳۹۹) به نظر یکی از مدیران بانکی «رویکرد کلی بانک‌ها، بنگاهداری نیست، اما برخی شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی جزوی از عملیات بانکداری و حلقه‌ای از زنجیره مالی هستند. صرافی، شرکت واسپاری، کارگزاری، تأمین سرمایه یا شرکت‌های حوزه‌های خدمات آی تی، مجموعه‌هایی هستند که داشتن آنها برای بانک الزامی است. برخی بنگاه‌های دیگر مانند سنگ آهن‌ها، معادن، کارخانه‌های عظیم فولاد و نفت و گاز و سیمان هم مواردی هستند که هیچ نهاد و سازمان و شرکت بخش خصوصی توانایی مالی ورود به آن‌ها را ندارد، بنابراین تأمین مالی اجرای این پروژه‌ها فقط از دست بانک‌ها و یا حتی کنسرسیومی از بانک‌ها بر می‌آید. بخشی از آنچه بنگاه‌های در اختیار بانک‌ها نامیده می‌شود نیز در ازای بدهی و رد دیون به بانک‌ها واگذار شده‌اند، بنابراین به طور کلی می‌توان گفت بانک‌ها هرگز تمایلی به بنگاهداری ندارند و به اجبار به این حوزه وارد شده‌اند، اما روش خروج از بنگاهداری نیز مهم است. بانک‌ها اکنون طی دوره‌های زمانی مشخص مزایده برگزار و املاک، اموال و بنگاه‌های اقتصادی خود را واگذار می‌کنند. همچنین واگذاری سهام بنگاه‌های بزرگ که در اختیار بانک‌هاست، یکی از رایج‌ترین اقدامات برای خروج از بنگاهداری است که به طور مرتب در حال انجام است. (صدی، ۱۳۹۹)

۵- چالش ضعف حاکمیت شرکتی در مدیریت بانک‌ها: در سال‌های اخیر بروز مشکلات در مدیریت بانک‌ها موجب شده است ضرورت اصلاحات بنیادی و اساسی به شدت مورد توجه سیاستگذاران، کارشناسان و محافل علمی کشور قرار گیرد. تدوین و اجرای اصول حاکمیت شرکتی، امری ضروری برای بهبود عملکرد بنگاه‌ها و از آنجمله نظام بانکی به شمار می‌آید. در مورد نظام بانکی مسئولیت اصلی نظارت بر حسن جریان امر به عهده بانک مرکزی محول شده است. این نقش از تدوین مقررات شروع می‌شود و به نظارت بر عملکرد درست و منطبق با قوانین و مقررات توسط بانک‌ها ختم می‌شود. در این راه بومی‌سازی و تطبیق اصول و استانداردهای حاکمیت شرکتی با قوانین بالادستی و قوانین اصلاح شده بانکداری و بانک مرکزی و تأمین ابزارهای لازم برای اجرای آن توسط بانک مرکزی از ضروریات استقرار قواعد حاکمیت شرکتی در شبکه بانکی کشور است. حاکمیت شرکتی به مجموعه ضوابط، ساختارها، رویه‌های و فرآیندهای ناظر بر روابط هیات مدیره، هیات عامل، سهامداران و سایر ذینفعان می‌گویند که در سطح کلان به دنبال دستیابی به سلامت و ثبات نظام بانکی بوده و در سطح خرد (بانکی) درصدد دستیابی به حقوق و منافع قانونی ذینفعان و جلوگیری از فساد، کنترل تعارض منافع و ایجاد مسئولیت پذیری، شفافیت حداکثری و پاسخگویی است. با وجود اهمیت بسیار زیاد حاکمیت شرکتی در اصلاح نظام بانکی هنوز جایگاه لازم و مناسبی را در بین قوانین، مقررات و رویه‌های سازمانی و اداری کشور ندارد. تصویب و به‌روزرسانی مقررات حاکمیت شرکتی مختص بانک‌ها در ماده ۷۷ طرح قانون بانکی پیش‌بینی شده است و بموجب ماده ۷۸ طرح «هیأت مدیره موسسه اعتباری موظف است؛ کمیته‌های مربوط به

حاکمیت شرکتی و کنترل داخلی را تشکیل دهد.» در برخی کشورها، بانک‌ها مانند سایر شرکت‌ها ملزم به رعایت قواعد مجزا برای حاکمیت شرکتی هستند. در برخی کشورهای عضو اتحادیه اروپا، بانک‌ها به صورت داوطلبانه، با هدف تقویت نظارت هیئت مدیره، حمایت از سهامداران خرد، ارتقای شفافیت، اطمینان از یک نظام مؤثر کنترل داخلی عمل می‌نمایند. در برخی کشورها نیز با ارجاع به اصول حاکمیت شرکتی سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه و چارچوب کمیته نظارت بانکی بازل برای نظام‌های کنترل داخلی، بانک‌ها را ملزم به تبعیت از قواعد حاکمیت شرکتی می‌نمایند.

بررسی چالش‌های مربوط به مقررات حاکمیت شرکتی نشان داد که هرچه بانک مرکزی در راستای پیاده‌سازی حاکمیت شرکتی اقدام به ابلاغ برخی مقررات الزامی مرتبط با بعضی از ارکان حاکمیت شرکتی و همچنین انتشار مجموعه رهنمودهایی در خصوص کنترل‌های داخلی و مدیریت ریسک و اصول حاکمیت شرکتی کمیته بال ۲۰۱۰ نموده، اما این مجموعه مقررات و رهنمودها از جامعیت، کارآمدی و ضمانت اجرای لازم برخوردار نیستند. به علاوه هیچ‌یک از این رهنمودها بومی نشده و تطابق پایینی با مقررات و شرایط جاری بانک‌های کشور دارد. مضافاً اینکه وقتی الزامی به رعایت اصول حاکمیت شرکتی نشده است، قاعده‌تأ نمی‌توان سازوکاری نظارتی و کنترلی نیز در این خصوص پیاده و اجرایی کرد. در خصوص مسائل مربوط به حاکمیت شرکتی بانک‌ها در حال حاضر نهادهایی همچون سازمان حسابرسی، جامعه حساب‌برسان مستقل، سازمان بازرسی کل کشور، دیوان محاسبات، سازمان بورس و اوراق بهادار از یک سو و بانک مرکزی نیز از سوی دیگر دارای مسئولیت‌ها و وظایفی هستند که این مسئله موجب شده است عملاً اختلاف‌نظرهایی در برخی حوزه‌ها همچون بازرسی و حسابرسی، نظارت بر برخی عملکردهای بانک، دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های جداگانه ای را به شبکه بانکی ابلاغ نمایند. مشکل دیگر در خصوص قوانین و مقررات ناظر بر عملکرد بانک‌ها در راستای استقرار حاکمیت شرکتی این است که مقررات مربوط به اداره بانک‌ها در ایران متناسب با نوع بانک‌ها اعم از تجاری، تخصصی، توسعه‌ای و .. نبوده و این مسئله موجب شده است که سازوکارها، فرآیندها و رویه‌های ناظر بر ساختار سازمانی و چارچوب اداره بانک‌ها متناسب با اهداف و حوزه فعالیت بانک‌ها ساختاربندی نشود. همچنین با بررسی چالش‌های مربوط به ساختارهای سازمانی مشخص شد که مشکلات عدیده‌ای در چارچوب‌ها و قواعد سازمانی در خصوص ارکان هیئت مدیره، هیئت عامل، کمیته‌ها و ... وجود دارد. علاوه بر آن بخش زیادی از بانک‌های کشور (دولتی و خصوصی) به دلیل ساختارهای اداره و اساسنامه‌ای با اصول حاکمیت شرکتی فاصله زیادی دارند و این مسئله ضرورت اصلاح قوانین مربوط به اساسنامه این بانک‌ها و همچنین اصلاح سایر قوانینی که به نوعی در اداره این بانک‌ها ورود پیدا کرده‌اند (همچون قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت در خصوص مقررات واریز سود سهم دولت و ...) را ضروری می‌نماید.

۶-چالش خلق پول: خلق پول و ضریب فزاینده غیر اصولی و به تبع آن افزایش انبوه نقدینگی - قابلیت خلق پول به وسیله بانک‌های تجاری، این سوال را به وجود می‌آورد که آیا این پدیده از دیدگاه ارزش‌ها و اهداف اقتصادی اسلام قابل دفاع و تایید است؟ مخالفان خلق پول بانکی آن را ضد ثبات، نقض‌کننده اصول اخلاقی، ناعادلانه، ناقض قدرت دولت در اعمال حق حاکمیتی انتشار پول و محرک فعالیت‌های فاقد اولویت اجتماعی معرفی کرده و مدافعان بر مزایای آن به ویژه فراهم سازی اعتبار برای بسط تولید پافشاری می‌کنند. متفکران مسیحی بر این عقیده هستند که خلق پول بانکی از جهت سازگاری با ملاک‌های دینی مردود است. در ادبیات اقتصاد اسلامی نیز گرایش غالب در بین محققان، رد توان خلق پول به وسیله نظام بانکی از حیث سازگاری با معیارهای دینی است. برخی با پافشاری بر دو معیار اصلی عدالت و مولدیت، خلق انعطاف‌پذیر پول به وسیله نظام بانکی به صورت بالقوه امکانی در جهت گسترش تولید و تحقق هدف آبادانی معرفی کرده، اما میزان فعلیت یافتن آن را موضوعی مرتبط با عوامل مؤثر بر مقصد تخصیص اعتبارات بانکی می‌دانند. از دیدگاه معیار عدالت، خلق پول بانکی به جهت اتکای به امتیازات تبعیض‌آمیز و همچنین آثار توزیعی منفی، در هر دو معنای برابری در فرصت‌ها و توازن در نتایج، مردود ارزیابی شده است، از این رو

همسوسازی خلق پول بانکی با اغراض اقتصادی دین، مستلزم تمهید سازوکارهایی جهت تطابق مقصد اعتبارات بانکی با اولویتهای اجتماعی، تخفیف آثار منفی توزیعی، در کنار بازشناسی سهم دولت (جامعه) از سهم بانک در منافع خلق پول و مالیاتستانی آن است. (سبحانی، درودیان: ۳۱، ۱۳۹۵) در طرح قانون بانکداری به معضل خلق پول بانکها و مشکلاتی که برای اقتصاد کشور ایجاد می کنند اشاره نشده است.

۷- چالش نرخ کفایت سرمایه: نسبت کفایت سرمایه مؤسسه اعتباری که عبارت است از نسبت سرمایه نظارتی به کل داراییهای موزون به ریسک، که براساس ماده ۶ دستورالعمل بانک مرکزی باید حداقل معادل ۸ درصد باشد. باتوجه به ماده ۷ کل داراییهای موزون به ریسک، از مجموع داراییهای موزون به ریسک اعتباری، ریسک بازار و ریسک عملیاتی محاسبه میشود. چنانچه نسبت کفایت سرمایه محاسبه شده مؤسسه اعتباری در چارچوب این دستورالعمل کمتر از ۸ درصد باشد، مؤسسه اعتباری موظف است نسبت مذکور را طی یک دوره گذار پنج ساله به ۸ درصد برساند. در صورت عدم تحقق این نسبت پس از دوره گذار مشمول مجازاتهای مقرر در این دستورالعمل خواهد شد. (بانک مرکزی، ۱۳۹۸: ۵) برطبق مفاد ماده ۸۱ طرح « کلیه موسسات اعتباری موظفند، سامانههای مربوط به عملیات و خدمات بانکی خود را مطابق الگوی ابلاغی بانک مرکزی ظرف مدت یک سال به گونه ای تنظیم کنند که هرگونه تغییر در هریک از متغیرهای زیر به صورت برخط یا با کمترین زمان ممکن، برای اعضای هیات مدیره، اعضای هیات عامل و بانک مرکزی قابل مشاهده باشد»: درحالی که ارائه اطلاعات فوق به صورت آنلاین (برخط) باتوجه به سامانههای موجود بسیاری از بانکها و همچنین ماهیت اقلام از منظر تعاریف فنی امکان پذیر نمی باشد. به طور کلی وضعیت نقدینگی یک بانک، در هر ثانیه طی روز کاری و پس از آن (تا پایان تسویه بین بانکی) در حال تغییر است و امکان محاسبه لحظه ای در طی روز وجود ندارد. نمونه دیگر نسبت کفایت سرمایه است. امکان محاسبه لحظه ای و آنلاین نسبت کفایت سرمایه امکان پذیر نمی باشد. لذا در بهترین و سریع ترین حالت، ارسال اطلاعات در بازه زمانی روزانه و پس از پایان هر روز منطقی به نظر می رسد. از آنجا که در حال حاضر قیمت های سهام با فراوانی بیشتر و بر اساس زمان واقعی در دسترس است، ارزش گذاری بر اساس قیمت سرمایه (سهام)، تحلیل سنتی ترانزنامه و اظهارنامه درآمدی را تکمیل و محققان را به ارزش بازاری و ریسک دارایی های بانکها علاقه مند کرده است. شاید بتوان گفت، اثرات منفی عوامل اقتصادی و غیراقتصادی بر اثر مثبت نرخ کفایت سرمایه غلبه کرده است. (محمدی وهمکاران: ۳۱، ۱۳۹۵)

۸- چالش اصلاح ساختار نامناسب بانکها: ساختار نامناسب بانکها، ریشه اصلی بسیاری از چالش های بانکی است. شریان مالی کشورمان با بانک گره خورده و سیستم اقتصادی ما بانک محور است، حدود ۸۰٪ تأمین مالی موجود ریشه بانکی دارد و هر خانواده ای به طور مستقیم و یا غیر مستقیم بامسائل بانکی دست و پنجه نرم می کند. بانکها در همه جا دستی بر آتش دارند. نام بانکها در اغلب پروژه ها وجود دارد. به نظر مدیران بانکی، بانکها برای این که همه جا حضور داشته باشند، اشتیاقی ندارند و ترجیح می دهند به کار بانکداری خود بپردازند، اما اقتصاد کشور ما بانک محور است. هنگام زلزله، سیل، کرونا و بیکاری، بانکها باید به میدان بیایند و با افتخار به هموطنان کمک می کنند. بانکها هر جا که به کمک نیاز باشد، حضور دارند و از هیچ تلاشی برای پیشرفت امور دریغ نمی کنند. مروری بر تاریخچه این موضوع هم می تواند ماجرا را شفاف تر کند: در ۱۰ تا ۱۵ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی که کشور درگیر دفاع مقدس و سپس بازسازی بود، نه سرمایه گذاری خارجی وجود داشت و نه بخش خصوصی توانمندی بود که بتواند به تولید و ساخت کشور کمک کند، در این دوره بانکها به این موضوع ورود کردند و بخش مهمی از تولید و زیرساخت های کشور را راه انداختند. پس از این که کشور روی پای خود ایستاد و همه زیرساخت ها فراهم شد، بانکها کم کم کنار کشیدند و بیشتر به حوزه سرمایه گذاری های غیر مستقیم ورود کردند، اما اکنون که شرایط کشور تحریمی است، باز هم به حضور بانکها در پروژه های بزرگ نیاز است. (حسین زاده، ۱۳۹۹) در طرح مجلس روابط میان ارکان و نهادهای

زیرمجموعه بانک مرکزی شفافیت لازم را ندارد. در این طرح اضافه بر ارکان اصلی بانک مرکزی و سه شورای تخصصی زیر نظر هیأت عالی، دو هیأت انتظامی بدوی و تجدیدنظر به منظور رسیدگی و صدور حکم به تخلفات انتظامی اشخاص تحت نظارت پیش‌بینی گردیده، ولی حدود صلاحیت و شیوه اقدام آن‌ها و جایگاه سازمانی و نحوه ارتباط این نهادها و ارکان با یکدیگر با ابهاماتی همراه است.

در طرح پیشنهادی با هدف افزایش استقلال بانک مرکزی «اقتدار رئیس‌کل بانک مرکزی» به‌طور چشمگیری افزایش پیدا کرده که این موضوع نقض غرض بوده و به معنای اقتدار بانک مرکزی نیست. برخلاف قانون پولی و بانکی کشور مصوب سال ۱۳۵۱، ماده ۵ رئیس‌کل یکی از ارکان سه‌گانه بانک مرکزی محسوب شده است، در موارد متعدد در طرح مزبور امتیازاتی برای اعضای بانک مرکزی در نظر گرفته شده است که برای کمترین مقامی در کشور چنین امتیازاتی در مقررات پیش‌بینی نشده است. بعنوان نمونه در حالی که رئیس‌جمهور نیز در انجام وظایف خود در برابر مجلس مسئولیت سیاسی و در برابر قوه قضائیه مسئولیت حقوقی و کیفری دارد در ماده ۵۴ نوعی مصونیت از تعقیب برای اعضای هیأت عالی و شوراهای تخصصی هیأت انتظامی و حتی معاونین اجرایی بانک مرکزی پیش‌بینی گردیده است که با هیچ منطق حقوقی در نظام مردم‌سالار دینی قابل توجیه نیست. همچنین ۵ نفر از ۷ عضو «هیأت عالی» را رئیس‌کل و افراد انتخاب‌شده یا پیشنهادشده از طرف وی تشکیل می‌دهند. رئیس‌کل نقش اصلی در تعیین اعضای سه شورای تخصصی هیأت عالی یعنی «شورای سیاست‌گذاری پولی و ارزی»، «شورای مقررات‌گذاری و نظارت بانکی» و همچنین «شورای فقهی» که براساس ماده ۱۸ تشکیل می‌شود؛ را دارد. همچنین انتخاب اعضای هیأت انتظامی بانک مرکزی که به موجب ماده ۲۲، جهت رسیدگی به تخلفات «اشخاص تحت نظارت» و صدور احکام انتظامی برای آن‌ها تشکیل می‌شود، به پیشنهاد رئیس‌کل انجام می‌گردد. موسسات اعتباری غیردولتی در اداره امور خود براساس قانون آزادند اما در ماده ۷۱ انحلال این موسسات را با اجازه هیأت عالی ممکن می‌داند. در طرح فوق ساختار بانک مرکزی با ابهامات زیادی همراه است. از آنجمله می‌توان به مواردی چون عدم عضویت نمایندگان صنایع و تشکلهای صنفی (مشتریان بانکها) در شورای مقررات‌گذاری و نظارت بانکی جهت انعکاس نظر مردم، عدم شفافیت روابط در ساختار و زیر مجموعه بانک مرکزی، تاکید بر اقتدار نامتعارف به جای افزایش استقلال آن، ابهامات فراوان در سازوکار تعیین اعضای غیر اجرایی هیأت عالی، ابهام در مصونیت بدون مسئولیت هیأت عالی. بطور کلی دولت محور بودن این طرح مغایر با اقتصاد مردمی و سیاست‌های کلی اصل ۴۴ مبنی بر کاهش تصدی‌گری دولت می‌باشد

۹- چالش نظارت بر عملیات بانکی و کنترل فساد در نظام بانکی: در همه بانک‌ها ذینفعان مختلفی مثل سهامداران و سپرده‌گذاران وجود دارند که هر یک به دنبال منافع متفاوتی هستند. از سوی دیگر دستگاه‌های نظارتی مختلفی هم روی کار بانک نظارت دارند. کمیته بال هم تکالیف جدیدی را بر عهده بانک‌ها گذاشته است. بنابراین هیأت مدیره بانک، با توجه به این که هر یک از اعضا در بخش خاصی مثل حوزه ارزی یا فناوری اطلاعات تخصص دارند، باید بتوانند مجموعه این شرایط را مدیریت کنند. در این جا وجود نهادی ضرورت می‌یابد که بتواند به هیأت مدیره مشاوره لازم را ارائه دهد. واحد حسابرسی داخلی باید از استقلال کامل برخوردار باشد تا بتواند بدون هیچ محدودیتی، مشاوره‌های راهبردی را به هیأت مدیره بدهد. سرعت تحولات در نظام بانکداری جهانی بسیار زیاد است. سیستم کنترل داخلی شامل فرایندی است که بتواند اثربخشی اطمینان‌بخش را در سازمان ایجاد نماید. اکنون، دامنه حسابرسی داخلی بسیار بیش از گذشته توسعه یافته است. در این نوع حسابرسی، اثربخشی و کارایی معاملات تجاری، نقش فعالیت‌ها در بهبود فرآیندها و عملیات شرکت، مدیریت ریسک و نظارت بر رضایت مشتریان مورد توجه قرار دارد. این وظیفه جدید در کنار کارکرد قدیمی (جستجو و کشف تقلب) صورت می‌گیرد. چگونگی سیستم‌های حقوقی

باعث ایجاد اختلاف بین^۴ IFRS و استانداردهای ملی می‌شود. در نتیجه، میزان اختلاف بین استانداردهای ملی در کشورهای قاره اروپا و IFRS زیاد است زیرا IFRS با محوریت سرمایه است. کسانی که طرفدار استانداردهای گزارش‌گری مالی هستند، ادعا می‌کنند که مجموعه‌ای یکپارچه از استانداردهای حسابداری هماهنگ باعث بهبود حمایت از سرمایه‌گذار، کاهش عدم تقارن اطلاعات، ایجاد صورت‌های مالی قابل مقایسه و شفاف‌تر در سراسر کشور، حذف موانع، کاهش هزینه‌های سرمایه و افزایش سطح کیفیت شیوه‌های حسابداری خواهد شد. محدودیتهای مربوط به تجارت، محیط زیست، اقتصادی، فرهنگ و اختلافات سیاسی بین کشورها هماهنگی واقع بینانه با IFRS را به تأخیر می‌اندازد. به عنوان نمونه حساب‌رسان مصری به طور کلی هنوز آمادگی پذیرش و درک کافی از IFRS را ندارند و در برخی کشورها مانند ترکیه به دلیل ماهیت پیچیده IFRS و شکاف دانش، در انتقال از استانداردهای ملی به IFRS با مشکلات زیادی روبرو شده‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد تغییرات قابل توجهی در نسبت عملکرد مالی، به ویژه سودآوری و نسبت نقدینگی پس از انتقال به IFRS در کشورهای حقوق نوشته و کمتر سهامدارگرا مانند فنلاند و کشورهای منطقه MENA وجود دارد. (Wafaa Salah, ۲۰۲۰: ۲-۵) کنترل داخلی فرایندی است که به منظور کسب اطمینان معقول از دستیابی به اهداف عملیاتی، گزارشگری و رعایتی، به وسیله هیات مدیره، مدیران و سایر کارکنان طراحی و اجرا می‌شود. انواع کنترل داخلی عبارتند از:

۱/۹- کنترل داخلی پیشگیری کننده:^۵ این کنترل‌ها مانع بروز تخلفات می‌شوند مانند: آموزش قوانین و مقررات - متعهد ساختن کارکنان به رعایت منشور اخلاقی - منوط نمودن انجام برخی امور به کسب مجوز مقام بالاتر - گذاشتن رمز عبور در روی کامپیوتر - داشتن دو امضاء روی هر سند - گردش شغلی و تعطیلات مستمر (دو هفته‌ای)

۲/۹- کنترل داخلی کشف کننده:^۶ کنترل‌هایی که اشتباهات سهوی و عمدی کارکنان را کشف نموده و مانع تکرار آن‌ها می‌شوند. مانند: مقایسه کل تسهیلات اعطایی با تسهیلات اعطاشده به بخش‌های اقتصادی - مقایسه هزینه‌ها در مقابل بودجه مصوب - بررسی پرونده تسهیلات اعطا شده از لحاظ رعایت مقررات - ملاحظه لیست روزانه حضور و غیاب کارکنان

۳/۹- اجزای کنترل داخلی:

الف - محیط کنترلی شامل مواردی چون تعهد به درستکاری و ارزشهای اخلاقی و جذب، توسعه و نگهداری افراد شایسته، پاسخگوبودن، هیأت مدیره مستقل از مدیریت اجرایی و ناظر بر ساختار، خطوط گزارش‌دهی با اختیارات و مسئولیتهای مناسب.

ب - ارزیابی ریسک شامل مواردی از قبیل شناسایی و ارزیابی ریسک‌های مربوط به اهداف و تجزیه و تحلیل و مدیریت آن‌ها، تبیین اهداف خود، توجه به تقلب بالقوه و بررسی تغییرات موثر بر کنترل داخلی.

پ - فعالیتهای کنترلی از آن جمله انتخاب فعالیتهای کنترلی برای کاهش ریسک، انتخاب و توسعه کنترل‌های عمومی حاکم بر فناوری اطلاعات.

^۴ IFRS به مجموعه‌ای از استانداردهای حسابداری گفته می‌شود که توسط هیئت استانداردهای حسابداری بین‌المللی (IASB) به عنوان یک نهاد خصوصی طراحی شده است و هدف اصلی آن ایجاد یک استاندارد حسابداری با کیفیت بالا برای استفاده‌های بین‌المللی در تهیه گزارش‌های مالی است.

^۵ Preventive Internal Control

^۶ Internal detector control

ت - اطلاعات و ارتباطات شامل مواردی چون حمایت از کارکرد کنترل داخلی با استفاده از اطلاعات مربوط و با کیفیت، برقراری ارتباطات درونی برای حمایت از کارکرد کنترل داخلی، برقراری ارتباطات با اشخاص بیرونی در مورد موضوعات موثر بر کنترل داخلی.

ث - فعالیت‌های نظارتی از آن جمله انتخاب، توسعه و اجرای ارزیابی مستمر و موردی برای اثبات وجود اجزای کنترل داخلی و کارکرد صحیح آن، گزارش موارد مستعد بهبود کنترل داخلی به اشخاص مسئول.

نتیجه‌گیری:

این پژوهش با هدف بررسی چالش‌های اساسی و راهبردی در نظام بانکی انجام گردید. از آنجا که نمایندگان محترم پس از چندین سال بحث و گفتگو و دریافت نقطه نظرات مختلف طرح مفصلی را تهیه نموده بودند به اقتضای مطلب به موارد پیش‌بینی شده در این طرح نیز اشاره گردید. در بخش اول به چالش غیر شرعی بودن عملیات بانکی اشاره شده است. در ضمن بیان چالش‌های مربوطه راه کارهای مطرح شده در طرح اخیر نمایندگان نیز تشریح گردیده است. این قسمت شامل مباحث مشروحه زیر می‌باشد. ۱/۱- چگونگی نظارت شورای فقهی ۲/۱- حذف ربح مرکب و اخذ سود بر سود و جریمه ۳/۱- حذف رقابت ناسالم بانک‌ها و پرداخت سود علی‌الحساب بالاتر از نرخ بانک مرکزی ۴/۱- منع دریافت سود تسهیلات بالاتر از نرخ بانک مرکزی ۵/۱- نحوه تقسیم وجوه دریافتی از مشتریان ۶/۱- برخورد قانونی با عملکرد صوری در اعطای تسهیلات ۷/۱- فقدان نظارت مناسب در تخصیص منابع ۸/۱- رواج قراردادهای صوری ۹/۱- چگونگی جذب منابع در بانک‌ها.

در بخش دوم به مهمترین چالش‌های نرخ بالای مطالبات غیرجاری و بررسی پیشنهادات طرح قانونی جدید پرداخته شده است. در این قسمت مطالب ذیل بررسی گردیده است. ۱/۲- طبقه‌بندی بدهکاران نظام بانکی ۲/۲- عناوین مهمترین دلایل حجم بالای مانده مطالبات غیرجاری ۳/۲- چالش تخفیفات بی‌برنامه ۴/۲- چالش وصول مطالبات بانک‌ها ۵/۲- چالش ادعای ورشکستگی بدهکاران ۶/۲- چالش و مشکلات ثبتی بانک‌ها. در بخش سوم چالش عدم رعایت بهداشت اعتباری تحلیل شده است. بخش چهارم به بررسی چالش بنگاه‌داری بانک‌ها اختصاص یافته است. در بخش پنجم چالش ضعف حاکمیت شرکتی در مدیریت بانک‌ها نقد گردیده است. در بخش ششم چالش خلق پول بررسی شده است. بخش هفتم مربوط به چالش نرخ کفایت سرمایه در بانک‌ها می‌باشد. در بخش هشتم چالش اصلاح ساختار نامناسب بانک‌ها ارزیابی گردیده است. بخش نهم پیرامون چالش نظارت بر عملیات بانکی و کنترل فساد در نظام بانکی می‌باشد.

در جمع‌بندی می‌توان بایستی اذعان نمود که مدیریت نظام پولی و مالی از مسائل اصلی و پیچیده کشور در شرایط کنونی است. در انجام این امر همچنان که قانون‌گذاری مناسب و با استفاده از ظرفیت‌های کارشناسی لازم است نظارت مستمر در اجرا نیز ضروری به نظر می‌رسد. این مهم بدون عزم جدی همه ارکان نظام و همراهی همه مردم امکان‌پذیر نیست.

- آریا، م. (۱۳۹۷، ۱۲). دبیر کمیسیون حقوقی بانکها: قراردادهای جدید بانکی با طعم کلاه شرعی؛ بانکها با خیال راحت سود ثابت می‌گیرند. بازیابی در ۲۵ ۷، ۱۳۹۹، از بانک‌مردم: <http://bankemardom.ir/> ۰۱/۰۲/۱۳۹۷/۹۱۹۶۸/
- آریا، م. (۱۳۹۷، ۵۶). دبیر کمیسیون حقوقی بانکها: بانک‌ها به سادگی دستگاه‌های نظارتی را دور می‌زنند/کارشناس سالم در سیستم بانکی کم داریم. بازیابی از اعتماد: <https://etemadonline.com/content/> ۲۲۲۱۸۶/
- آیت الله خامنه‌ای، س. (۱۳۹۹، ۴۲۲). ارتباط تصویری نمایندگان یازدهمین دوره مجلس شورای اسلامی با رهبر انقلاب. بازیابی در ۲۷ ۷، ۱۳۹۹، از پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی): <https://farsi.khamenei.ir/print-content?id=۴۶۰۳۳>
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۸، ۱۲ ۲۵). دستورالعمل محاسبه سرمایه نظارتی و کفایت سرمایه موسسات اعتباری (نسخه اصلاحی - اسفند ۱۳۹۸). بازیابی در ۲۶ ۷، ۱۳۹۹، از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران: <https://www.cbi.ir>
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۸، ۱۲ ۶). دستورالعمل اجرایی قانون تسهیل تسویه بدهی بدهکاران شبکه بانکی کشور ابلاغ شد. بازیابی از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران: <https://www.cbi.ir/showitem/۱۹۹۳۲.aspx>
- بنی طباطبائی، س. (۱۳۹۴، ۴۷). آسیب شناسی نظام بانکی ۱. ساماندهی تجهیز و تخصیص منابع قرض الحسنه بانک ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی. بازیابی از مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی ایران: <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/۹۴۴۰۸۲>
- پورمتین، ا. (۱۳۹۲). اشتباهات پرتکرار در تخصیص منابع بانکی و ۵۵ نمونه چالش‌های اعتباری (الف). رشت: ۱۳۹۲.
- پورمتین، ا. (۱۳۹۵). ضمانتنامه های بانکی جالش ها و راهکارها (با ۹۹ قضیه و موردکاوی بانکی) ب. رشت: انتشارات گپ.
- پورمتین، ا. (۱۳۹۵). ظرفیت‌سنجی بنگاه‌های اقتصادی (اعتبارسنجی کاربردی) و ۹۹ قضیه اعتباری (ج). رشت: انتشارات گپ.
- جمعی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۹، ۴۳). بانکداری جمهوری اسلامی ایران. بازیابی از مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی: https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/۱۵۶۱۱۷۰
- چغازردی، م. (۱۳۹۹، ۲۳ ۷). اعلام حمایت نظام بانکی از تولید و فعالان اقتصادی. بازیابی در ۲۳ ۷، ۱۳۹۹، از درگاه روزنامه اطلاعات.
- حسن زاده، ع. (۱۳۸۳). مقررات‌زدایی در نظام بانکی - مطالعه موردی: اعطای تسهیلات - تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

حسین زاده، م. (۱۳۹۹، ۲۳ ۷). اعلام حمایت نظام بانکی از تولید و فعالان اقتصادی. بازیابی در ۲۳ ۷، ۱۳۹۹، از درگاه روزنامه اطلاعات: <https://www.ettelaat.com/mobile/?p=device=phone&۱۸۵۵۴۹>

روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران (ب). (۱۳۹۹، ۲۲ ۵). رأی وحدت رویه شماره ۷۹۴-۱۳۹۹/۵/۲۱ هیأت عمومی دیوان عالی کشور. بازیابی از روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران: <http://www.rrk.ir>

روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۸، ۱۰ ۱۰). قانون تسهیل تسویه بدهی بدهکاران شبکه بانکی کشور. بازیابی از روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران: <http://www.rrk.ir/Laws>

سبحانی، ح.، & درودیان، ح. (۱۳۹۵). ارزیابی توجیه پذیری خلق پول به وسیله سیستم بانکی در نظام بانکداری اسلامی. اقتصاد اسلامی، ۳۱-۵۴.

صیدی، ح. (۱۳۹۹، ۲۳ ۷). اعلام حمایت نظام بانکی از تولید و فعالان اقتصادی. بازیابی در ۲۳ ۷، ۱۳۹۹، از درگاه روزنامه اطلاعات: <https://www.ettelaat.com/mobile/?p=device=phone&۱۸۵۵۴۹>

کریمی وردنجانی، ر.، حسن زاده سروستانی، ح.، قوام، م.، & غفاری، ا. (۱۳۹۹). شناسایی و رتبه بندی عوامل مؤثر بر ایجاد پدیده بنگاهداری در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران و تبیین پیامدهای حاصل از آن. تحقیقات مالی اسلامی، ۲۰۴-۱۷۵.

محمدی، ت.، پورکاظمی، م.، شاکری، ع.، صفدری، ع.، & رستمکلائی بهنام، ا. (۱۳۹۵). ارزش گذاری بازاری و ارزیابی ریسک (نمره Z) برخی بانک های خصوصی ایران: رویکرد مرتون- بلک- شولز. پژوهشهای اقتصادی ایران، ۳۱-۵۸.

مرادی، ی. (۱۳۹۸، ۱۲ ۱۷). ربح مرکب چیست؟. بازیابی از تجارت امروز: <https://tejaratemrouz.ir/fa/news/> ۴۴۳۷۱

مهری، ح. (۱۳۹۹، ۲۳ ۷). اعلام حمایت نظام بانکی از تولید و فعالان اقتصادی. بازیابی در ۲۳ ۷، ۱۳۹۹، از درگاه روزنامه اطلاعات: <https://www.ettelaat.com/mobile/?p=device=phone&۱۸۵۵۴۹>

ندری، ک. (۱۳۹۸، ۲۹ ۹). چرا شورای نگهبان با «حذف ربح مرکب» مخالفت کرد؟. بازیابی از پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی: https://mbri.ac.ir/IslamicBanking/IslamicBanking_Page?News_ID=۳۱۴۵۹۹

انگلیسی

Datwani, L., & Raman, A. (2020). Does Bank Competition Enhance or Hinder Financial Stability_ Evidence from Indian Banking. *Journal of Central Banking Theory and Practice*(<https://www.cgap.org/research/publication/indias-new-approach-personal-data-sharing>), 1-17.

Wafaa Salah, M. (2020). The International Financial Reporting Standards and Firm. *Applied Finance and Accounting* URL: <https://doi.org/10.11114/afa.v6i2.4851>, 1-10.